

Ключевые слова: дискурс, феминизм, категория, героизм, современный, тенденция.

Gaevska N.M., Cand. Philol. Sci., Professor
Institute of Philologi at Taras Shevchenko Kyiv National University
Gaevska O.V., Cand. Philol. Sci.

FEMINIST DISCOURSE IN THE WORKS B.GRINCHENKO

The article refers to the feminist discourse in the works of Borys Grinchenko.

Key words: *discourse, feminism, category, heroism, modern, tendency.*

УДК 82.1.

Гальчук О., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ МИКОЛИ ЗЕРОВА

У статті проаналізовано студії Миколи Зерова, присвячені творчості Тараса Шевченка. Визначено, що неокласик продовжує традицію модерного прочитання творчої постаті Кобзаря, розпочатої М.Євшаном. Праці Миколи Зерова різновекторні (історико-літературні, компаративістські, критичні, пов'язані з питаннями перекладознавства) й водночас показові для його дослідницького методу. Зокрема, сприймаються як естетичний феномен, характеризуються багатовимірністю мислення і вислову, синтезом наукового і художнього

Ключові слова: *Микола Зеров, Тарас Шевченко, критична реценція, модерне прочитання*

Широко і різноаспектно досліджувана в останні десятиліття творчість «п'ятірного грона» і Миколи Зерова зокрема привертає увагу не лише як особливий неокласичний текст новітньої української поезії, зразок активного перекладацтва високого гатунку, а також як історико-літературний, критичний і публіцистичний доробок. У працях численних інтерпретаторів наукової спадщини київських неокласиків (С. Мельник, В. Брюховецький, Г. Райбедюк, О. Томчук, М. Сулима, В. Башманівський та ін.) обґрунтовано

положення про її особливу роль у формуванні нової – естетично зумовленої – концепції історії української літератури.

У передмові до «Антології римської поезії» (1920), розвідці «Леся Українка», курсі лекцій «Нове українське письменство» (1924), збірці статей «До джерел» (1926), дослідженні «Від Куліша до Винниченка» (1929) Зеров, керуючись ним же постульованим закликком «Ad fontes!» («До джерел»), аргументовано доводив, що своїми вершинними досягненнями українська література належить до світового письменства; чинником її формування, як і необхідною умовою для подальшого розвитку, є активний діалог із художніми традиціями Європи, а відтак актуальною для молодого покоління письменників залишається Горацієва вимога «школи стилю». Та, зрозуміло, засвоєння світового художнього досвіду без врахування й належної оцінки власного неможливе. Тому серед питань наукової рецепції Зерова – і питання, що формували новий етап українського шевченкознавства.

Творча постать Тараса Шевченка (прямо чи опосередковано) стала об'єктом дослідження в курсі лекцій «Українське письменство XIX ст.», читаному впродовж 1927–1928 академічного року студентам КІНО й виданому в 1920 році, у розвідці-передмові «Поети Шевченкової доби» (1930), статті «Іван Белоусов, російський перекладач «Кобзаря» (1930), що вийшла в часописі «Життя й революція», у порівняльній студії «Шевченко і Аско-ченський». Серед цих праць історико-літературного, літературно-критичного й компаративістського характеру виокремлюються лекції про творчість Шевченка, розгляд яких є *метою* нашої статті. Її актуальність визначає не лише потреба осмислення шевченкознавчого доробку Зерова в ювілейний рік Кобзаря, а й відсутність окремого спеціального дослідження цієї сторінки творчості київського неокласика.

Настановчу позицію критика сам Зеров формулював, виходячи з тези про те, що в критикові чи не так само, як і в перекладачеві, цінні своєрідність та глибина сприймання, вразливість, смак, спеціальна обдарованість. Бо як би не говорили ми про наукові методи в критиці, а критика завжди матиме щось спільне з мистецтвом. Повною мірою це проявилось і в лекційному курсі «Українське письменство XIX ст.». Він складається з 45 лекцій, у яких охоплено український літературний процес від І.Котляревського до поетів «Основи», тобто період від 1798 до 1879 року. Постаті Шевченка Зеров присвячує вісім з них. Зокрема, зосереджує увагу на питаннях інтерпретації біографії («Тарас Шевченко. Біографічні студії» і «Хронологічна канва Шевченкової біографії»), висвітленні основних етапів творчості Шевченка («Творчість Шевченка. «Кобзар», «Шевченкова творчість. «Кобзар», «Гайдамаки»; Шевченкова творчість. «Три літа», «Шевченкова творчість. «Невольничча муза»). Останні

поезії»), диференціоє його твори за родовим принципом, окремо аналізуючи прозу («Російські повісті Шевченка»), а вивершує міні-цикл аналізом поезики («Форма Шевченкової поезії»). А отже, детально й проникливо аналізує життєвий і творчий шлях Кобзаря, еволюцію його художніх та політичних поглядів, а також розвиток суспільно-естетичної думки з приводу його літературної спадщини. Останнє особливо цікавить Зерова, оскільки дає змогу простежити пульсацію естетичних орієнтувань у літературному процесі 60–80-х років XIX ст. Таким чином, дослідник розглядає творчість Шевченка як цілісний текст, систему, чинниками якої є хист, обдаровання, мотивація до творчості, літературна доля тощо.

Водночас виваженість, досконала раціоналістична стрункність ієрархічних за природою літературознавчих побудов Зерова є, на нашу думку, своєрідним продовженням нового, модерного, прочитання творчості Шевченка, одним із перших авторів якого став Микола Євшан, але вже на вищому науковому рівні.

Свого часу Євшан у дослідженнях «Проблеми творчості», «Тарас Шевченко» і «Релігія Шевченка» запропонував свій, відмінний, скажімо, від П.Куліша, погляд на спадщину Кобзаря. Солідарні у своїх висновках про особливу роль Шевченка, вчені виходили з різних позицій: Куліш як представник культурно-історичної школи, Євшан – у руслі модерністських тенденцій початку XX ст. А відтак Кулішева оцінка аргументована з погляду народництва, а Євшан послуговувався світоглядними засадами інтуїтивізму та філософії життя, тобто маємо класичне і не-класичне прочитання Шевченкового тексту. Коли Кулішева характеристика творчості Шевченка зводилась до таких понять, як народність (зображення української давнини, порушення проблеми історичної пам'яті, використання фольклорної стихії, відображення світосприйняття українців), то Євшан віддавав належне Шевченкові як духовному творцеві нації і опри-явнював текст його творів крізь призму етичних, естетичних, філософських і суспільних моментів творчості. Хоча, як зазначали критики пізніше, зокрема С. Павличко, у спробі автора осмислити поезію Шевченка загалом, а не на основі текстів, переважають «ніцшеанські медитації на тему індивідуальності генія та його психології» [9, 18], Євшан підійшов до об'єкта дослідження по-іншому: акцентує свою увагу на формуванні індивідуальності, яка б відповідала духові нового часу й нової філософії.

По-новому розглядає творчість Шевченка і неокласик Зеров, виходячи насамперед із засад, сформованих філологічним семінаром В. Перетца – оцінювати твори за їх художніми достоїнствами чи вадами. Міні-курс Зерова, присвячений Шевченкові, відкривається лекцією «Тарас Шевченко. Біографічні студії». Дослідник аналізує джерела біографії митця, виокремлює етапи та їх

специфіку, відзначає стильові особливості. Одне з питань, на якому акцентував Зеров, – розмежування достовірного й легендарного матеріалу [5, 147], а отже, установка на науково об'єктивний огляд життя поета, що й реалізуватиметься в наступній лекції «Хронологічна канва Шевченкової біографії». Крім викладу фактів побутування Шевченка, так би мовити, в часі і просторі, дослідник вводить цитати з його ліричних творів і Щоденника, посилається на свідчення поетових сучасників (М. Костомаров, О. Фет та ін.). У лекції, присвяченій «Кобзарю», Зеров аналізує різні видання творів Шевченка, зокрема В. Доманицького та за редакцією С. Єфремова та М. Новицького. Перше «вражає своєю хаотичністю та невпорядкованістю», тоді як, наголошує дослідник, «хаотичність у подаванні віршованого матеріалу ніколи не була рисою самого автора. Шевченко прекрасно розумів, що таке збірка поезій, і певні зусилля прикладав, щоб надати їй суцільності; умів подати першу поезію збірки, як ключ до неї, умів замкнути збірку сильною та ефектною кінцівкою» [5, 154]. Тому виокремлює й аналізує складові «Кобзаря» за виданням, зредагованим С. Єфремовим і М. Новицьким. Таким чином, дослідник встановлює послідовність, за якою надалі аналізує творчість Шевченка.

У лекції «Шевченкова творчість. “Кобзар”, “Гайдамаки”» Зеров використовує жанровий принцип аналізу збірки, виокремлюючи три групи творів: «а) думи з історичним, політичним або персональним змістом, б) балада, сюжетно оздоблена, позбавлена колишньої витриманості; в) байронічна ліро-епічна повість» [5, 158]. Принагідно критично розглядає питання впливів на баладу Шевченка досвіду Козлова і Жуковського, як вважав Петров, та Міцкевича, за дослідженням І. Франка і польського літературознавця П. Третяка. Слідом за О. Колесою, Зеров стверджує, що «головний же фактор в утворенні Шевченкової балади – жива творча ява Шевченка. До цього ще треба додати виховання на народних українських піснях та переказах» [5, 159]. Ціннісним фрагментом цієї лекції є блискучий аналіз «Катерини» з погляду визначення місця поеми в еволюції жанру байронічної поеми. Широкий літературний контекст, аргументована наукова атрибутика підпорядковані завданню з'ясувати змістове й стильове новаторство Шевченка.

Наступна лекція «Шевченкова творчість. “Три літа”» – зразок поєднання різних дослідницьких методів – історико-літературного, біографічного, порівняльного та психоаналітичного. Зеров наголошує на тому, що Шевченко періоду «Трьох літ» – це нова якість поета, який переживає серйозну внутрішню кризу, коли «романтичний культ старовини, захоплення козаччиною розвіялось від дотику неприкрашеної дійсності» [5, 164]. Як приклад нових настроїв Шевченка Зеров детально аналізує поему «Сон», коментуючи й окремі питання, зокрема «Шевченко і декабристи», «образ Петербурга:

Шевченко, Міцкевич, Пушкін», «вплив «Історії Русів» на ідейне звучання «Сну». Іншими словами, Зеров визначає ті проблемні питання, які надалі можуть стати об'єктами окремих наукових досліджень. Так само щодо поеми «Кавказ»: Зеров обирає компаративний аспект аналізу, наголошуючи, що «поетичну сміливість “Кавказу” належно можна оцінити тільки на тлі російських трактувань кавказької війни» [5, 169]. Матеріалом для порівняння критик обирає поезію Пушкіна і Лермонтова, у творах яких засвідчена чужа Шевченкові «дворянська відданість успіхам російської зброї» та традиція «державинсько-петровської оди» [5, 170].

На відміну від критиків-попередників, зокрема Багрія, у лекції «Шевченкова творчість. “Невольнича муза”. Останні поезії», Зеров акцентує увагу не на поемах цього періоду, а на ліричних творах – медитативних елегіях, ліричних поемах і піснях, стверджуючи, що «“Невольнича муза” – книга розцвіту інтимно-ліричної творчості Шевченка» [5, 171]. Аналізуючи поезії Шевченка останнього періоду, Зеров групує їх у чотири групи за жанрово-ритмічними характеристиками, визначає стилістичні й композиційні особливості кожної з них. Не залишає поза увагою і спостереження так би мовити психоаналітичного типу, на зразок того, що стосується поем «Неофіти» і «Марія»: «Пізнання істини через матерне страждання підкреслене в обох поемах» [5, 174].

Особливо прискіпливо проаналізовані в наступній лекції російські повісті Шевченка, які Зеров вважав «найслабшою, найнепомітнішою частиною його літературної спадщини» [5, 175]. Попри важливі висновки, до яких дійшов Зеров: по-перше, за певних перегуків сюжетів повістей з фабулами його ж поем, Шевченко «далі відходить від власної поеми»; по-друге, «цікава риса в повістях <...> – це велика сила в них ідеально добрих людей», тяжіння в бік щасливих закінчень і позитивної закраски»; по-третє, тексти повістей критик оцінює і як джерела з'ясування художніх загалом і літературних зокрема поглядів письменника, прозові твори Кобзаря, на його думку, є цікавими як «матеріал до пізнання Шевченка в найтяжчі роки його вигнання», але «не прокладають нових стежок у площині художній» [5, 179].

Вивершує цикл лекцій, присвячених творчості Шевченка, дослідження форми його поезій. Ця проблема розглядалась і принагідно в інших епізодах циклу, а в останній лекції Зеров використовує весь арсенал цілісної інтерпретації для докладного аналізу метрики, ритміки, евфоніки і строфіки «Кобзаря».

Варто відзначити й таке: у лекціях, присвячених Шевченкові (як і в інших історико-літературних і критичних працях Зерова), науковець співіснує з митцем в одній площині. «... Його статті, будучи науковими, приваблюють як художні творіння, – зауважував Д.Павличко. – Та ж таки стилістична вишуканість і вишуканість, що характеризують його найдосконаліший в ук-

раїнській поезії сонет, властива кожній його праці, кожній статті і навіть замітці» [8, 13].

Отже, висновки запропонованого дослідження можна звести до таких положень: шевченкознавчі праці Зерова – продовження розпочатого М. Євшаном модерного прочитання творчості письменника; специфіка аналізу життя і творчості Шевченка полягає в з'ясуванні контексту й акценті на розвитку суспільно-естетичної думки другої половини ХІХ ст.; шевченкознавчі дослідження Зерова, що реалізуються в різних за форматом і методикою студіях, підтверджують тезу про послідовне витворення неокласиками естетично зумовленої концепції літератури з метою системного вивчення явищ письменства; багатовимірність мислення і вислову Зерова-вченого поєднується у його шевченкознавчих лекціях із влучністю образних порівнянь, багатством ремінісценцій і алюзій тощо; праці Зерова – дослідника творчості Шевченка – засвідчують новий, зріломодерністський етап її вивчення, а висновки й узагальнення неокласика не втрачають актуальність і для сучасних студіювань спадщини Кобзаря.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євшан М. Проблеми творчості // Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / М.Євшан. – К.: Основи, 1998. – С. 12–17.
2. Євшан М. Релігія Шевченка // Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / М.Євшан. – К. : Основи, 1998. – С. 25–30.
3. Євшан М. Тарас Шевченко // Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / М.Євшан. – К.: Основи, 1998. – С. 79–119.
4. Зеров М. Іван Белоусов, російський перекладач «Кобзаря» / Микола Зеров // Життя й революція. – 1930. – №3.
5. Зеров М. Українське письменство ХІХ ст. / Микола Зеров // Зеров М. Твори: У 2-х томах. – Т. 2 : Історико-літературні та літературознавчі праці. – К. : Дніпро, 1990. – 601 с.
6. Зеров М. Шевченко і Аскоченський / Микола Зеров // Радянське літературознавство. – 1989. – №3. – С. 35–42.
7. Мельник С. Концепція історії літератури в науковій спадщині неокласиків : автореф. дис. канд. філол. наук за спец. : 10.01.01 / Світлана Мельник. – К., 1995. – 20 с.
8. Павличко Д. Безсмертний майстер // Зеров М. Твори: У 2-х томах. – Т. 2 : Історико-літературні та літературознавчі праці / Д. В. Павличко. – К. : Дніпро, 1990. – С. 14–20.
9. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі [Текст] : монографія / С.Д. Павличко С.Д. – К. : Либідь, 1997. – 360 с.

ШЕВЧЕНКОВЕДЧЕСКИЕ СТУДИИ МЫКОЛЫ ЗЕРОВА

В статье проанализирован мини-курс лекций Мыколы Зерова, посвященный творчеству Тараса Шевченко. Определено, что неоклассик продолжает традицию модернистского прочтения творческой фигуры Кобзаря, который начал М.Евшан. Исследования Мыколы Зерова разновекторные (историко-литературные, компаративистские, критические и такие, что связаны с проблемами перевода) и одновременно показательные для исследовательского метода автора. В частности, воспринимаются как эстетический феномен, характеризуются многомерностью мышления и высказывания, синтезом научного и художественного.

Ключевые слова: *Мыкола Зеров, Тарас Шевченко, критическая рецепция, модернистское прочтение*

Halchuk O., PhD, docent
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

Mykola Zerov's Shevchenko studies

The article analyses Mykola Zerov's works that are dedicated to the research of Taras Shevchenko's poetry. It was determined that the neoclassicist continues the tradition of modern readings of the Kobzar's image that was started by M. Evshan. Zerov's research has various directions (historic and literature, comparative, critique, connected to translation studies) and at the same time is indicative for his research method. In particular, his research is perceived as an aesthetic phenomenon, characterised by multidimensionality of thinking and expression, synthesis of scientific and artistic.

Key words: *Mykola Zerov, Taras Shevchenko, critique reception, modern readings*